

BARTHA Krisztina

Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
Nagyvárad, Románia
krisztinabarta83@gmail.com

VIRÁG Ibolya Dalma

Erdődi Műszaki Líceum
Erdőd, Románia
ibolyavirag88@yahoo.com

TANÁROK NYELVI AGRESSZIÓJA

Teachers' verbal aggression

Verbalna agresija nastavnika

A verbális agresszió gyakori jelenség a társas érintkezés során, melyet a gyermekek, hasonlóan más viselkedésekhez, többnyire a környezetükben tanulnak meg, ezért nem mindegy, hogy milyen mintákat látnak maguk körül. Kutatásunk célja az volt, hogy feltérképezzük az iskolai agresszió egy specifikus vetületét, a tanár-diák kapcsolatban a tanárok nyelvi agressziójának jelenlétét, ennek okait és mértékét. A kutatásban egy online kérdőívvel dolgoztunk, melyet 153 felnőtt személy töltött ki, akik iskolai élményeikre vonatkozóan válaszoltak a verbális agressziót feltáró kérdésekre. Az eredmények alátámasztják azt a feltételezésünket, mely szerint a tanári kommunikációban megjelenik a verbális agresszió. A válaszadók szerint ennek a legfőbb oka, hogy a tanárok nem ismernek más nevelési, fegyelmezési eljárásokat. A válaszok rávilágítanak arra is, hogy a tanulók irányába megjelenő verbális agresszió elsősorban a teljesítményük minősítésén alapszik.

Kulcsszavak: verbális agresszió, tanári kommunikáció, fegyelmezés, asszertív kommunikáció

Bevezetés

Napjaink társadalmában az agresszív viselkedési formák egyre nagyobb méreteket öltenek a mindennapi élet társas érintkezéseiben, jelen vannak az

élet szinte minden területén. Ezek a megnyilvánulási formák hatással vannak a közösség életére, nagymértékben kihatnak a tagok interperszonális kapcsolataira is. Az agresszió nem pusztán néha-néha előforduló kellemetlen jelenség, hanem az életünk része, hiszen nincs olyan nap, hogy ne kerülnénk olyan helyzetekbe, amikor különféle érdekek ütköznek, amelyeket nem tudunk hatékonyan, aszertív kommunikációval és a konfliktuskezelés eszközeivel megoldani.

Az iskolai agresszió – bár talán a legnyilvánvalóbb formája – a diákok között valósul meg, létrejöhet tanár-diák, tanár-szülő, tanár-tanár között is. Kutatásunkban az iskolai agresszió egy specifikus vetületét, a tanár-diák kapcsolatban létrejövő nyelvi agressziót vizsgáljuk, pontosabban azt, hogy a tanárok nyelvi agressziója a diákok irányába milyen módon valósul meg, milyen jellegű és mértékű és ez hogyan érinti, illetve milyen hatása van a diákokra. Tudjuk, hogy pedagógusként jó és rossz mintákat egyaránt szolgáltatunk a tanulók számára. Jelen esetben a rossz minta, a tanár tanórai nyelvi agressziós megnyilvánulásait jelenti, amely hatással lehet a tanulók személyiségének további fejlődésére. A kutatás viszonylag új nézőpontból tárja fel az iskolai verbális agresszió területét, és fontos következtetésekkel szolgálhat a nyelvi agresszió formai és funkcionális működésének tekintetében a tanárok viselkedésmintáira vonatkozóan. Ugyanakkor pedagógiai következtetések levonására is alkalmas, hiszen kiderülhet belőle, hogy az átélt nyelvi agresszió miként alakítja a tanulók pszichés állapotát, másrészt a nevelés, a fegyelmezés elrontott módozataira, a tanári kommunikációban megnyilvánuló negatív jelenségekre hívja fel a figyelmet.

Az agresszió több meghatározását (Bartha 1981, Hárdi 2000, Batár 2009) figyelembe véve, elmondhatjuk, hogy a jelenség mindenképpen egy erőszakos, feszültséggel járó, támadó cselekedet, ami irányulhat egy közösség több tagjára (akár a teljes közösségre is), egy másik személyre vagy önmagára, az egyénre. Az agresszió célja a másik személy bántása, megalázása vagy megkárosítása. A definíciókísérletekben megjelenik az agresszív cselekedetek szándékossága, tudatos volta, ami azt jelenti, hogy az agresszor szándékosan valamilyen kellemetlenséget, sérelmet okoz a másik személynek. Az agresszív viselkedéssel ugyanakkor elérhetünk valamilyen vágyott tárgyat, előnyösebb helyzetet harcolhatunk ki magunknak. Az agresszió meghatározására egyre több tudományterület vállalkozik, többek között a szociológia, a nyelvészet, a pszichológia, a szociálpszichológia. A jelen tanulmányban a nyelvi agresszióra összpontosítunk, ennek nyelvészeti, szociolingvisztikai összetevőire áll módunkban kitérni.

A verbális agresszió fogalma és megnyilvánulási formái

A nyelvi agresszió az írásos nyelvelméinknek köszönhetően nagyon régóta nyomon követhető a nyelvünkben. A harag, a felháborodás, a düh nyelvi síkon való megjelenítése, az átok, a szitok, a káromkodás jelen volt régen is és jelen van ma is az emberek nyelvi viselkedésében (vö. Galgóczi 2008). A verbális agresszió a beszédcselekvés egy formája, mely az agresszió altípusának tekinthető (Kegyessné Szekeres 2008, Batári 2009). Keygessné Szekeres Erika (2008, 61) meghatározása szerint a nyelvi agresszió egy olyan viselkedésforma, melynek során a beszélő szándéka az, hogy „direkt vagy indirekt módon (de mindenképpen szándékosan), az elhangzott nyelvi megnyilatkozás tartalma és/vagy minősége (pl. hangerő) folytán egy másik személyt bántalmazzon, sértegessen”. A szerző szerint a verbális agresszió nem kizárólag biológiai jelenség. Az embernél ennek kiindulópontja a beszélőközösségben keresendő, abban a szociokulturális rendszerben, amelynek az egyén a része, illetve a megszólaló szociális paramétereitől (kor, nem, iskolai végzettség), pszichés tulajdonságaitól és attitűdjeitől is függ.

A verbális agresszió megnyilvánulási formái igen eltérőek és sokfélék lehetnek, voltaképpen „bármilyen nyelvi elem, nyelvhasználati sajátosság, társalgásszervezési mód, nyelvpolitikai döntés válhat az agresszió hordozójává” (Domonkosi 2008, 54). Nyelvi agresszióról tehát olyan beszéd- és élethelyzetekben beszélünk, amikor a hangerő, a hangsúly, a fogalmazásmód, a szóhasználat, a beszédpartner félbeszakítása, ironia alkalmazása válik dominánssá a beszédaktus során. A nyelvi agresszióknak több fajtája, megjelenési formája van: a direkt (például csúfolás, káromkodás) és indirekt (például hazugság, rágalmazás, vicc), illetve az aktív és passzív megnevezésekkel írhatjuk le őket. Az aktív nyelvi agresszió egy cselekvő magatartást feltételez, míg passzív nyelvi agresszióról akkor beszélünk, amikor a beszédpartnerünket válaszra sem méltatjuk (Vasová 2011). Pap Kinga (2014) szerint a nyelvi agresszió olyan viselkedésforma, mely a kommunikációban résztvevők dominanciaviszonyának lerombolására vagy meg/visszaszerzésére szolgál, ugyanakkor társadalmi szerepet is betölt, hiszen a csoportidentitás, a szolidaritás nyelvi eszköze is lehet, ilyenkor kevésbé ártó szándékban nyilvánul meg. A nyelvi agresszió a hallgatóra irányulás szempontjából lehet közvetlen, közvetett és rejtett (Pap 2014). Közvetlen nyelvi agresszió esetében az agresszori és az áldozati szerepek jól elkülönülnek: az agresszor indulatait verbális megnyilatkozásokkal fejezi ki. Az effajta kommunikációban nincs együttműködés, az agresszív szándék megnyilvánulhat tartalmi és nonverbális szinten, illetve a beszédjog kisajátí-

tása során, az áldozatra irányulása szempontjából mindig explicit. A közvetett nyelvi agresszióknak több formája is létezik, ilyen az ugratás, melynek során a nyelv használata funkcionálisan nem a bántalmazásra, hanem egyfajta nyelvi vetélkedésre irányul. Egy másik formája a konstruktív nyelvi agresszió, mely egyfajta megoldási stratégiaként jön létre a felek között, hiszen mint az előzőnek, ennek sem célja a bántás, hanem inkább az áldozat nevelése, fegyelmezése, kritizálása. A nyelvi agresszió harmadik típusa a rejtett nyelvi agresszió, mely akkor jön létre, amikor diszfermisztikus nyelvhasználatából kimarad az áldozat tematikus és grammatikai megjelölése.

A verbális agresszió sajátossága, hogy jellegzetes, állandó nyelvi fordulatokkal is kifejezésre kerülhet. Ezek legintenzívebb megnyilvánulási formái a durva szavak. Dede Éva (2004, 108) meghatározása szerint: „Olyan szókat tekintünk durva szóknak, amelyek a jó ízlést, erkölcsi, esztétikai érzésünket sértő tartalmuknál vagy hangulatuknál fogva nem fordulnak elő az igényes, a választékos nyelvhasználatban, nyilvános beszédben, közösséghez szólásban nem használhatók.” Dede és Balázs (2008) az alábbi témakörökbe sorolták a durva, trágár szavakat: Isten, szentek, vallási személyiségek emlegetése (*Isten, Szűz Mária*), nemiség, kiválasztás (*fasz, fos, geci*), szexuális kirekesztés (*kurva, buzi*), valamilyen hátrányos okból való kirekesztés (*hülye, buta*), létező betegségnevekkel megfogalmazott átok (*rák*), lekicsinyülő állatnevekkel való megbélyegzés (*dög, számár, patkány, tetű*).

Evans (2004) így jellemzi a nyelvi erőszak megnyilvánulásait: 1) bántó, különösen akkor, ha letagadják; 2) az áldozat természetét és képességeit támadja; 3) lehet nyílt vagy rejtett; 4) a szóbeli bántalmazó az áldozat lekicsinylését olykor rendkívül aggodalmaskodó hangnemben adja elő; 5) manipulálja és ellenőrzése alatt tartja az áldozatot; 6) alattomos, lebecsüli az áldozatot, aki fokozatosan elveszti önbizalmát; 7) kiszámíthatatlan; 8) egy szóbelileg bántalmazó kapcsolatban nincs konfliktus; 9) kettős üzenetet hordoz, mivel a bántalmazó beszédmódja nem egyezik meg a valódi érzéseivel: „*Nem vagyok dühös*”, miközben a hangja dühösnek tűnik; 10) eskalálódik mind intenzitásában, gyakoriságában, mind megnyilvánulási formáiban (Evans 2004, 87–90).

A tanár-diák kapcsolatban létrejövő nyelvi agresszió

A tanintézmények legfontosabb kulcsszereplői a tanár és a diák, a köztük lévő kapcsolat meghatározza az egész tanítási-tanulási folyamatot, hiszen hatással van a tanítás hatékonyságára, befolyásolja a tanulók teljesítményét, illetve a diákok iskolához és tantárgyhoz fűződő attitűdjét, viszonyulását is (Gyórfiné

Körtvélyesi 2015). A diákok nyelvi agressziójának egyik oka lehet a szociális tanulás, a negatív minták átvétele. Az iskolai hatások sokfélék, a tanár részéről lehet beskatulyázás, negatív Pygmalion-effektus és verbális agresszió is, valamint a kortársak által nyújtott negatív minták (Szilágyi 2017). Pedagógiai szempontból érdemes tudni, hogy ahogyan kezeli a tanár a személyes konfliktusait, az meghatározza az iskolai agresszióval kapcsolatos attitűdjeit is.

A közelmúltig a legtöbb társadalom megengedte a tanárok verbális és fizikai agresszióját a gyerekek szemben, nem voltak ennek kiküszöbölésére jogi nyilatkozatok vagy tudományos munkák a gyermekbántalmazás különféle formáinak meghatározására és megelőzésére. Kvachadze és Zakareishvili (2009) szerint a tanár általi verbális agresszió legtöbbször a tanuló külsejére és képességeire irányul. A verbális agresszió megnyilvánulhat abban, hogy a tanár ok nélkül kiabál, dühét az egész osztályra kivetíti, az állandó kritizálás egy szóbeli vagy írásbeli feladat kapcsán, a viccnek álcázott bántás, a nem reális kritika, a tanuló megfélemlítése, illetve megfosztása a támogatástól, dicsérettől, empátiától, tisztelettől, figyelmességtől, sikerei elismerésétől, véleménye elfogadásától, személyisége pozitív értékelésétől (Borbás 2018). A fenti típusok mellett előfordulhat még a gúnynevek használata, nyilvános megalázások, a negatív jövőjóslat, a kinevetés és a büntudatkeltés, a kivételezés vagy az igazságtalan osztályozás. A tanuló kiszolgáltatottságából kifolyólag a tanár könnyen elbagatellizálhatja vagy tagadja, hogy szóbeli erőszak történik, hiszen védekezhet azzal, hogy ő a nevelés céljából cselekedett úgy, ahogy. Szintén egy tipikus példája a tanári verbális agresszióknak a tanulói teljesítmény minősítése, de ezzel sok esetben nem a teljesítményt, hanem magát a gyermeket minősíti. Tény az is, hogy nagyon sok esetben a diákok fegyelmezetlensége, tiszteletlensége, nemtörődömsége miatt alakul ki a legtöbb konfliktus, majd ezt követik az agresszív megnyilvánulások (Győrfiné Körtvélyesi 2015). Elképzelhető ugyanakkor az is, hogy a tanár nevelési stílusából adódik az agresszivitás valamely módja. A tanár egyes tanulókkal túl szigorú, míg másokkal túl engedékeny, illetve diszkriminálja egyes tanulóit vagy nem tartja be a tanulónak/az osztálynak tett ígéretét. A fenti példák mindegyike a pedagógus személyiség- és szerepzavaraiból, kiegyensúlyozatlanságából, szakmai felkészültségének hiányából adódnak, s a helyzetnek megfelelően a tanuló is a megtapasztalt viselkedésmintákat fogja alkalmazni a különféle kommunikációs helyzetekben (Szekszárdi 1993).

Mayer (2008) fővárosi középiskolákban végzett kutatásainak eredményei alapján a tanulók 21%-a szenvedett már el verbális agressziót a tanárától. A diákok véleménye szerint összefüggés van a tanári viselkedés és a diákok agresszivitása között, mivel véleményük szerint a tanár pozícióját felhasználva

szándékosan, direkt zaklatja a tanulókat, igazságtalan, és néha a fizikai agressziótól sem riad vissza. Olweus (1997) kutatásában 1300, 10–17 év közötti tanuló vett részt, akiknek 42,7%-a élt már át verbális agressziót tanárától. A kutatás további részéből az is kiderült, hogy a fiúk gyakrabban váltak áldozattá, mint a lányok, illetve a kisebb korosztályt, a 10–12 éves tanulókat bántalmazták legtöbbször. Az agresszív megnyilvánulási formák többnyire a gyenge képességű és problémás magaviseletű tanulókra irányultak. Ebből kifolyólag ezeknek a gyerekeknek a tanulási eredményei további csökkenést mutattak.

Az agresszív viselkedési formák gyakorisága nagyban függ a tanár személyiségétől, szakmai-pedagógiai felkészültségétől, az adott szituációtól, az osztályba járó gyermekek jellemzőitől, a tőlük származó agresszió mértékétől, az oktatási és nevelési szabályoktól, a fegyelmezési lehetőségektől is. A pedagógus tudatos döntése kell legyen, hogyan viszonyul a nyelvi agresszióhoz, beleértve azt is, hogy tudatában kell lennie, hogy nyelvhasználata és viselkedése modellként szolgál a tanulók számára, s mint ilyen, az oktatás minőségét, a jövő nemzedék felkészítésének sikerességét, a gyermekek kommunikációs és konfliktuskezelési stratégiáit is fejleszti vagy éppen rombolja.

A kutatás célja és hipotézisei

Kutatásunk célja feltárni a pedagógusok által használt nyelvi agresszió megnyilvánulási formáit és annak mértékét. Megvizsgáljuk továbbá, hogy mit gondolnak a verbális agressziót átélt személyek az őket ért bántalmazások okáról, hogyan élték meg az ilyen jellegű megnyilvánulásokat, hogyan kezeltek ezeket gyermekként vagy fiatalként. Hipotéziseink szerint:

1. A verbális agresszió jelen van a tanintézményekben a pedagógus irányából a diákok felé, és ez negatív érzelmeket vált ki a tanulókból.
2. A tanárok azért élnek a verbális agresszió adta lehetőséggel, mert nem ismernek jobb módszert a kialakult helyzet kezelésére.
3. A legjellemzőbb nyelvi agresszió a tanártól a diák irányába a tanulói teljesítmény minősítése.

Anyag, módszer, kísérleti személyek

A kutatásunkban a tanári verbális agresszió megnyilvánulási formáit, ezek jellegét és mértékét vizsgáltuk, illetve azt, hogy hogyan hatott az adatközlőkre az átélt nyelvi agresszió. A kutatás egy rövid, 16 kérdéses online kérdőívvel

történt felnőttek körében, akiknek egyéni tapasztalatai által betekintést nyerünk a tanári verbális agresszió megnyilvánulási formáiba. A kérdőív nyitott és zárt kérdéseket tartalmazott, melyben kitértünk az adatközlők szociokulturális hátterére, a nyelvi agresszióra vonatkozó hozzáállásukra. A kérdőív adatokat szolgáltat továbbá a nyelvi agresszió körülményeiről, mértékéről, intenzitásáról. A nyitott kérdés célja az volt, hogy konkrét eseteket gyűjtsünk arról, hogyan valósul meg a tanórai kereteken belüli nyelvi agresszió.

A kérdőívet összesen 153 személy töltötte ki. A nem szerinti eloszlás alapján 90,8% nő és 9,2% férfi. Az életkori megoszlás alapján a válaszadók 51,6%-a 18–29 év közötti, 25,5%-a 29–39 éves, 13,1%-a 39–49 éves és 5,9%-a 49–59 év közötti. Az átlagéletkor 28,9 év volt. Az iskolai végzettséget tekintve, az adatközlők 61,44%-a egyetemet végzett, 5,23% válaszolta azt, hogy főiskolai tanulmányokkal rendelkezik, 24,84%-uknak érettségije van, 6,54% szakiskolát végzett, és nyolc osztályt 1,96%-ban jelöltek be a válaszadók. A vizsgálatban résztvevők 63,16%-a vélekedik úgy, hogy átlagos anyagi helyzettel rendelkezik, 34,87%-uk jó anyagi helyzetűnek tartja magát, 1,32%-a szegénynek ítéli meg anyagi helyzetét és 0,66% nagyon jó anyagi helyzettel rendelkezik.

Eredmények

A kérdőív 7. számú kérdése arra kereste a választ, hogy az adatközlők szerint mi számít nyelvi agressciónak. A feltett kérdést azért tartjuk fontosnak, mert ezzel mérhető fel, hogy mennyire „érzékenyek” a verbális agresszióra az adatközlők, felismerik-e a nyelvi agresszió szubtilisebb formáit, amelyek olykor a maguk rejtettsége miatt még több kárt okoznak.

Százalékos arányok a nyelvi agresszió formáinak megítélésére vonatkozóan

1. ábra. A nyelvi agresszióra való „érzékenység” a válaszadók körében

Az adatközlők nyelvi agresszióknak tekintik, ha valaki durva szavakkal szidalmaz vagy átkoz valakit. Ezt szinte mindannyian, 98%-uk tekintette agresszív megnyilvánulási módnak. A legkevésbé tűnik agresszióknak a fegyelmező szándékú szidalmazás, hiszen ezt a csoport mindössze 13,7%-a nevezte verbálisan bántalmazó megnyilvánulásnak. A további válaszokról megoszlik az adatközlők véleménye, ezek az arányok az 1. ábrán tekinthetők meg.

A 10. kérdés azt vizsgálta meg, hogy hol érte a legtöbb nyelvi agresszió az adatközlőket. A válaszok alapján kiderült, hogy az egyetemi oktatást leszámítva a többi iskolai szinten kiegyenlítetten van jelen a nyelvi agresszió. A válaszadók 30,1%-a az általános iskolát (1–8. osztály), 31,4%-uk a középiskolát nevezte meg olyan helyszínnek, ahol a legtöbb verbális sérelem érte őket. Az egyetemi oktatásban csupán 4,6%-uk élte át a legnagyobb agressziót, míg 33,3% szerint semmilyen nyelvi agresszióknak nem voltak kitéve az iskolai oktatásban.

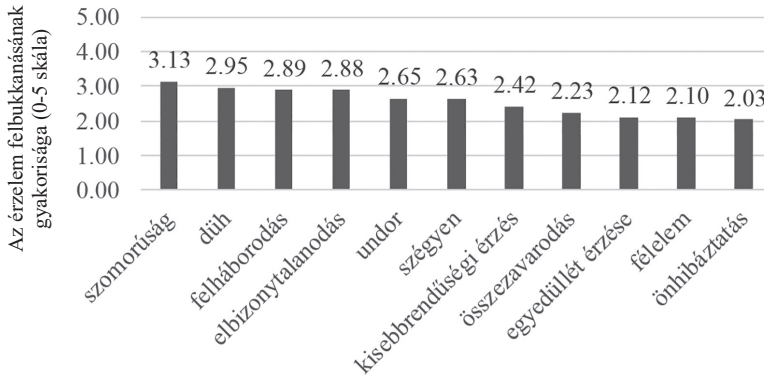
A 12. kérdés az átélt tanári nyelvi agressziós megnyilvánulások típusára és gyakoriságára kérdezett rá. A *gyakran* és *állandóan* válaszlehetőségek összeadott százalékos arányai alapján a legjellemzőbb agresszivitásmódozat az irónia, a viccnek álcázott, a diák személyével kapcsolatos bántás, ezt követi a tanári kiabálás és az osztálytársak előtti lejáratás. A szexuális tartalmú megjegyzések a legkevésbé jellemzőek, ezt a nyelvi kirekesztés és a más tanárok/felnőttek előtti lejáratás előzi meg.

Válaszlehetőségek	soha	ritkán	néha	gyakran	állandóan
az adatközlők százalékos válaszai					
<i>kirekesztés</i>	50,3	24,2	18,3	5,9	0
<i>beszólás</i>	43,1	32	10,5	10,5	2,6
<i>lejáratás más tanár vagy felnőtt előtt</i>	53,6	22,2	16,3	3,9	2,6
<i>lejáratás osztálytárs előtt</i>	35,3	26,1	23,5	11,1	3,3
<i>jogtalan vádaskodás és hibáztatás</i>	37,3	29,4	19	12,4	1,3
<i>jogtalan ítélezés és kritizálás</i>	36,6	30,7	19	9,2	3,3
<i>ironia, viccnek álcázott személyemmel kapcsolatos bántás</i>	32,7	32	17	13,7	3,3
<i>fenyegetés</i>	60,8	24,2	5,2	5,2	3,9
<i>dühkitörés, félelmet keltő kiabálás</i>	37,9	32	13,7	11,1	4,6
<i>szexuális tartalmú megjegyzések</i>	85	8,5	3,3	2	0

1. táblázat. A diákkorban átélt agresszív nyelvi megnyilatkozások fajtája és gyakoriságának mértéke

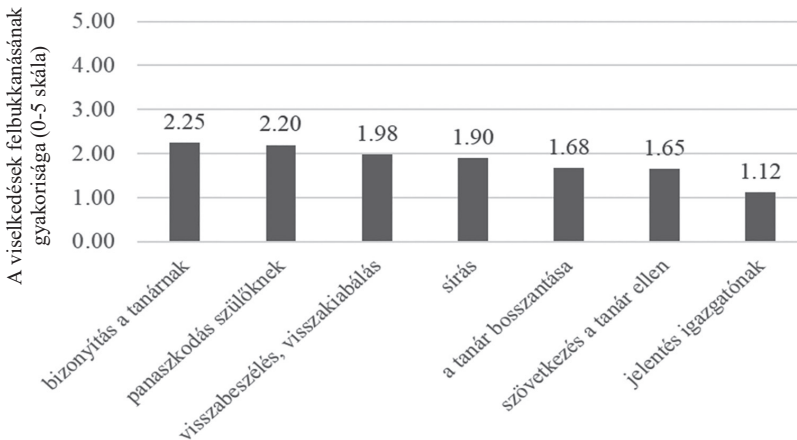
A nyelvi agresszióval szembeni reakciók fajtáira világít rá a 13. és 14. kérdés. A leggyakrabban átélt érzelem a szomorúság volt, a legkevésbé jellemző pedig az önhibáztatás (a további adatokat lásd a 2. ábrán). A nyelvi agressziót követően a válaszadók leginkább bizonyítani akartak a tanárnak, és csak nagyon ritkán jelentették az igazgatóságon a velük szembeni megnyilvánulásokat. A további eredményeket a 3. ábra tartalmazza. Ha összevetjük a két reakciótípus gyakoriságát, látható, hogy a tanulókat főként érzelmi szinten érinti a verbális agresszió, az átéltek hatására csak ritkán jelentkezik viselkedéses válaszreakció.

Milyen gyakran érezte a következő érzéseket a tanári nyelvi agresszió során?

2. ábra. A nyelvi agresszió következtében átélt érzelmek gyakorisága

Milyen gyakran viselkedett a tanári nyelvi agresszió során a következő módokon?

3. ábra. A nyelvi agresszió következtében megjelenő viselkedési formák gyakorisága

A 15. kérdés a nyelvi agresszió lehetséges okait és céljait tárja fel az adatközlők véleményéből kiindulva. A válaszok alapján szembetűnő, hogy felnőttként visszaemlékezve a fiatalkori élményekre, a válaszadók többsége a pedagógus képzettségében, szakmai/pedagógiai tudásában és képességeiben látja a nyelvi agresszió megjelenésének okát, hiszen 88 esetben gondolták úgy a válaszolók, hogy a tanárok nem ismernek megfelelőbb eszközöket a fegyelmezésre. Szintén gyakori volt (84 alkalommal) a stresszkezelés nehézségeire vonatkozó válasz, miszerint a tanárok nem képesek saját érzéseiket, a felgyűlt feszültséget megfelelően kezelni. A következő leggyakoribb válasz azonban már a tanár személyiségére, illetve a tanár-diák viszony hatalmi jellemzőire utal. Az adatközlők nagyon kis hányada gondolta ugyanakkor úgy, hogy a tanárok kifejezetten szabályszegők lennének, vagy hogy nyelviileg agresszív környezetben élnek (lásd a 2. táblázatot).

Válaszlehetőségek	Beérkezett válaszok száma
<i>mert nem ismernek jobb módszert a fegyelmezésre</i>	88
<i>mert ezzel oldják a felgyűlt feszültséget</i>	84
<i>ezáltal kifejezik felsőbbrendűségüket</i>	77
<i>megszokásból, nem is veszik észre, hogy ilyen jellegű megnyilvánulásaik vannak</i>	68
<i>hogy leplezzék a bizonytalanságukat, hogy nem tudják a helyzetet kezelni</i>	49
<i>hogy megalázzanak valakit</i>	14
<i>mert mindenki így beszél a környezetükben</i>	9
<i>hogy szabályt sértsenek, szembeszegüljenek</i>	4

2. táblázat. A nyelvi agresszió okai a tanár részéről

A válaszadók 52,3%-a gondolja úgy, hogy ma is létezik az iskolában nyelvi agresszió, 43,1%-uk szerint van, de ma már kisebb mértékű, és csupán 4,6%-uk tartja úgy, hogy ez a jelenség a tanár részéről teljesen eltűnt a mai oktatási rendszerből.

A kérdőív 10. számú kérdése konkrét példát kért a tanár általi verbális agressziós megnyilvánulásokra. Ehhez kapcsolódóan a 11. kérdésben az adott történet intenzitására kérdeztünk rá, amelyet az adatközlőknek egy 0-tól 10-ig

terjedő skálán kellett elhelyezniük a nyelvi agresszivitás súlyosságát értékelve. Ez alapján a válaszadók átlagosan 6,7-es ($SD = 3,00$; $MD = 8,00$) számmal értékelték az őket ért agressziót. 18,3%-uk pontozta az esetet 10-essel, azaz nagyon intenzívnek élte meg az élményt, 10,5%-uk pedig 1-es pontszámot adott rá.

A nyelvi agressziós példák elemzése során nehézséget okozott, hogy beazonosítsuk a szándékosság tényét és olykor az agresszió okát, a leírt történetek előzményeiből keveset tudtunk feltérképezni, és természetesen minden esetben csak a diák nézőpontját ismerhettük meg, ezért óvatosan próbáltunk bánni az adatokkal. Az elemzés során az adatközlők történeteit Borbás (2018, 27) kategóriái alapján dolgoztuk fel. Ennek értelmében az adatközlők történetei a következő csoportokba sorolhatók: 1. *Beszólás, kritizálás, szidás*; 2. *Dühkitörés, kiabálás*; 3. *A diák képességeire irányuló megnyilatkozások*; 4. *Létezésre vonatkozó állítások*; 5. *Tanulói teljesítmény és negatív jövőjóslat*; 6. *Nyilvános megszégyenítés, megalázás, kigúnyolás, kinevetés*.

Az első csoportba 28 történetet soroltunk. Ide az olyan esetek kerültek, melyekben a közös téma a szidás és a kritizálás, melyet a tanár a viselkedés, az öltözködés, egy meg nem értett lecke kapcsán fogalmazott meg. A történetek mutatják, hogy a pedagógusok olykor sértő megjegyzéseket tesznek, vagy lekezelően bánnak a diákokkal. A példák nagyon jól tükrözik, hogy a tanár tudatában van hatalmának, közben megfosztja a diákokat a megértéstől, a figyelmességtől, a szidalmak nem a tanulók teljesítményét minősítik vagy tapintatosan egy hibára hívják fel a figyelmet, hanem a személyiségüket bántva, többnyire durva szavakkal fejezik ki nemtetszésüket. A második csoport a dühkitörés, a kiabálás kategóriája volt, amelybe 11 történetet soroltunk, ezekben közös elem a tanár részéről érthetetlen düh és az ordítózás. A kiabálás során elhangzanak durva, trágár szavak is. Az ilyen típusú esetek többnyire a pedagógus dominancia iránti igényét mutatják, olykor akár annak a kétségbeesett vágyának a megjelenése, hogy uralni tudja a tanórát, ugyanakkor az önkontroll, a tapintat és az illem hiányát fejezik ki és megkérdőjelezzik a tanár fegyelmezővel kapcsolatos kompetenciáit. Az adatközlők az átélt nyelvi agressziót ok nélkülinek, kiszámíthatatlannak minősítették, sőt felidéztek a félelmet, a kiszolgáltatottságot, amit a verbális bántalmazás során megélték. A harmadik kategóriába a diákok képességeire irányuló megjegyzések kerülnek, ide 23 történetet soroltunk, melyekben a tanulók képességeire, külső és belső tulajdonságaira vonatkozó megjegyzések szerepeltek. A felidézett történetek következménye a megszégyenülés és az értéktelenség érzésének megélése, például olyan testi adottság miatt, amiről a tanuló nem tehet (balkezesség). A diák tulajdonságainak a pellengrére állítása során a személyiség, az énkép és az önbizalom sérül,

ha pedig a megszégyenítés az egész osztály előtt történik, ez kihatással lehet az osztálytársakkal való kapcsolatára is. A negyedik kategóriába a létezésre, a tanulók életének, a létre való joguknak a megkérdőjelezésére vonatkozó történetek kerültek. Ide összesen 2 példa illett. Ezek a megnyilatkozások nézetünk szerint komoly bántalmazásnak számítanak, hiszen azt az alapvető emberi jogot függeszti fel a tanár, ami mindannyiunk kezdetektől fogva tartó joga. Az ötödik csoport a negatív jövőjóslat, ahol szintén két történetet találtunk. Ezekben a pedagógus beskatulyázza a diákot, negatívan áll hozzá a gyermek jövőjéhez, ítélkezik, lebecsüli a tanulók képességeit, az eddig elért eredményeit, a fejlődésre való képességüket. A nyilvános megszégyenítés, kinevetés kategóriába soroltuk a legtöbb történetet, szám szerint 31 esetet. Ide olyan példák kerültek, amelyekben a megszégyenítés, a kigúnyolás, valamint a diákok szellemi képességének az ironikus megkérdőjelezése volt a cél.

A kérdőívben feltett nyílt kérdésből összegeztük azokat a nyelvi elemeket, amelyekben a tanár tipikus nyelvi agressziós megnyilatkozásokat tesz. 17-szer találoztunk a *hülye* vagy egyes vagy többes számú változatával, 5-ször a *buta* vagy minősítéssel, 4-szer pedig az *idióta* szóval. A szellemi és egyéb képességek minősítésére használt további durva nyelvi elemek: *analfabéta*, *ostoba*, *szívak*. A történetekben továbbá szerepelt még a *bunkó*, *sátán*, *paraszt*, *szerecsétlen*, *taknyos kölyök*, *nagyszájú*, *rontó métely* kifejezés is. A *sztétverlek* ige több történetben is szerepelt, valamint a *kurva életbe* káromkodás is.

Következtetések

Kutatásunk során a tanár-diák kapcsolatban létrejövő nyelvi agressziót vizsgáltuk, pontosabban azt, hogy a tanárok felől van-e ilyenfajta megnyilvánulás. További vizsgálódásaink kitérnek az átélt nyelvi agresszió vélhető okára, arra, ahogyan ez érintette a diákokat, milyen hatással volt rájuk. A kapott eredmények csak részben világítanak rá a nyelvi bántalmazás működésére, folyamatára, hiszen a diákok szemszögéből leírt vélemények, történetek kapcsán nagyon fontos lenne ismerni az előzményeket, és megtalálni a választ arra is, hogy a tanulók miként járultak hozzá a tanár agresszív viselkedéséhez, esetleg a bántalmazás valóban ok nélküli és azt célozza, hogy megsemmisítse, megalázza a gyermeket. Nyilvánvalóan ez utóbbi esetben is szükséges lenne kitérni arra, hogy miért van szüksége a pedagógusnak ezekre a módszerekre, milyen nehézségei, frusztrációi vannak, amelyeket nyelvi agresszióban vezet le. Egy másik észrevételünk, hogy számos esetben az oktatási-nevelési folyamatban mindkét szereplő önmagát védtelennek érzi, a tanár-diák hierarchikus kapcsolatban a

diákoknak sokszor nincsen módja, eszköze az önvédelemre, ugyanakkor más esetekben éppen a pedagógus érzékeli azt, hogy nincsenek működtethető jogai, fegyelmezési lehetőségei, és így ki vannak szolgáltatva a rendszernek.

A kutatás során három hipotézist fogalmaztunk meg, melyek közül két hipotézis beigazolódt, egy pedig részben igazolódt. Az első hipotézisben azt fogalmaztuk meg, hogy a verbális agresszió jelen van a tanintézményekben a pedagógus irányából a diákok felé, és ez súlyos érzelmi reakciókat vált ki a gyermekekből. A válaszok alapján elmondható, hogy létezik az ilyen irányú nyelvi agresszió. A válaszadók nagyjából kétharmada számolt be arról, hogy érték ilyen jellegű kisebb-nagyobb bántalmazások. Az iskolai szintet tekintve azt láthattuk, hogy az általános és a középiskolások egyaránt érintettek. Ez a megállapítás részben ellentmond Olweus (1997) megállapításának, aki szerint a kisebb gyermekeket többször bántalmazzák a tanárok verbálisan, mint a nagyobbakat. Az adatközlőink úgy vélték, hogy ma is létezik nyelvi agresszió a tanár irányából a diákok felé, azaz a jelenség nem szűnt meg. Az adatközlők leginkább szomorúságot és dühöt élnek át a nyelvi agresszió hatására, de számos egyéb érzelm is előfordul ezekben az esetekben, például szégyen, összezavarodás vagy félelem.

A második hipotézisünk részben igazolódt. Mivel csupán az adatközlők (volt diákok) nézőpontját figyelembe véve ellenőriztük a hipotézisünket, teljes képet nem tudtunk szerezni a tényleges okokra vonatkozóan. A feltételezés szerint a tanárok azért élnek a verbális agresszió adta lehetőséggel, mert nem ismernek jobb módszert a kialakult helyzet kezelésére. Az adatközlők többsége erre vezette vissza a tanárok viselkedését. Fontos tehát továbbgondolni, hogy vajon a pedagógusok valóban nem rendelkeznek kellő módszertani ismeretekkel, amit hasznosítani tudnának az osztályteremben a fegyelmezés, a konfliktuskezelés és általában a tanári kommunikációs helyzetben. Egy másik megközelítés az lenne, hogy a tanár viselkedésmintáiban tapasztalható nyelvi agresszió az ő személyes vonása, amely nem a tanári státusából és a módszertani hiányosságaiából adódik, hanem abból, ahogyan ő általában a konfliktushelyzeteit kezeli, és ahogy a feszültségeit levezeti.

A harmadik hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a legjellemzőbb nyelvi agresszió a tanártól a diák irányába a tanulói teljesítmény minősítése. Ez a hipotézis igazolódt, a nyílt kérdések alapján úgy tűnik, hogy az egyik leggyakoribb eset az, amikor a tanár a tanulói teljesítményt, valamint a tanuló külső és belső jegyeit, személyiségét kritizálja. Ehhez közel álló kategória a megszegyenyítés, aminek az alapjában sok esetben szintén valamilyen személyiségjegy, magatartásmód vagy a diák teljesítménye áll.

A kutatás során kapott eredmények érvényességének növelése szempontjából indokoltnak tartjuk a meglévő korpusz kiegészítését további adatok gyűjtésével, egyrészt iskolatípusokra és iskolai szintekre lebontva, másrészt tanári kérdőívvel, a másik nézőpont megismerésének érdekében. A kérdőíves vizsgálat mellett további adatokat résztvevői megfigyeléssel lehetne gyűjteni, ennek segítségével rálátást nyernénk az adatközlők által megfogalmazottak érvényességére. Ugyanakkor fókuszcsoportos interjúval is érdemes volna a tanárokat megkérdezni arról, hogy melyek azok a tipikus helyzetek, amikor nyelvi agresszióhoz folyamodnak, ezt milyen nyelvi eszközökkel teszik és mi az oka a viselkedésüknek, természetesen akkor, ha feltételezzük, hogy a pedagógusok többsége megfelelő önreflexióval rendelkezik, és felvállalná azokat a tipikus helyzeteket, amikor ilyen módon elveszíti a türelmét.

Szociolingvisztikai szempontból megfogalmazható, hogy létezik az iskolában a tanári nyelvi agresszió, és ennek megvannak a tipikus nyelvi eszközei. Pszicholingvisztikai és szociálpszichológiai szempontból ugyanakkor megállapítható, hogy a nyelvi agresszió romboló hatással van a személyiségre, emiatt könnyen kialakulhat egy sérült énkép az áldozat személyiségfejlődésében. Pedagógiai szempontból elmondható, hogy a kutatásunk a fegyelmezés elrontott módozataira, a tanári kommunikációban megnyilvánuló negatív jelenségekre hívja fel a figyelmet. Azt is tükrözi, hogy fontos lenne a tanár tudatos nyelvhasználatra, az asszertív kommunikáció stratégiáival ugyanis példát mutathatna a tanulóknak, ezzel pedig a választékos, nyelvi bántalmazástól mentes nyelvhasználatra ösztönözhetné őket.

Irodalom

- Balázs Géza – Dede Éva. 2008. A verbális agresszió diszciplináris keretben. In *Az agresszió kutatás interdiszciplináris keretben*. Szerk. Zimányi Árpád. 121–145. Eger: AAPA Nova Series Tom. XXXV. Sectio Linguistica Hungarica.
- Bartha Lajos. 1981. *Pszichológiai értelmező szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Batár Levente. 2009. *Diskurzusok elemzése nyelvi agresszió szempontjából*. Pécs. Doktori disszertáció.
- Borbás Gabriella Dóra. 2018. Szavakkal elkövetett bántalmazás. In *Egy- és többnyelvűség a nyelvben*. Szerk. Gecső Tamás. 26–35. Székesfehérvár – Budapest: Kodolányi János Főiskola – Tinta Kiadó.
- Dede Éva. 2004. Fiatalok nyelvi durvasága a nyilvánosság előtti nyelvhasználatban. In *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője I*. Szerk. Balázs Géza. 107–119. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ.

- Domonkosi Ágnes. 2008. A nyelvi agresszió szerepe a személyközi viszonylatokban. In *Az agresszió kutatásról interdiszciplináris keretben*. Szerk. Zimányi Árpád. 53–59. Eger: EKF Liceum Kiadó.
- Evans, Patricia. 2004. *Szavakkal verve...: Szóbeli erőszak a párkapcsolatokban*. Budapest: Háttér Kiadó – NANE Egyesület.
- Galgóczi László. 2008. A nyelvi agresszió és diakrón formái a magyarban. In *Az agresszió kutatás interdiszciplináris keretben*. Szerk. Zimányi Árpád. 5–28. Eger: APA Nova Series Tom. XXXV. Sectio Linguistica Hungarica.
- Gyórfiné Körtvélyesi Franciska. 2015. A tanári tevékenység, mint a tanár-diák konfliktusok forrása. *Educatio* 24 (3): 116–120.
- Hárdi István. 2000. Az agresszió világa: Az agresszió fogalma, jelenségtana, elméletei. In *Az agresszió világa*. Szerk. Hárdi István. Budapest: Medicina Könyvkiadó Rt.
- Kegyesné Szekeres Erika. 2008. Verbális agresszió és nemi sztereotípiák. In *Az agresszió kutatás interdiszciplináris keretben*. Szerk. Zimányi Árpád. 61–90. Eger: EKF Liceum Kiadó.
- Kvachadze, Zhana – Zakareishvili, Marika. 2009. *Verbal Abuse by the Teacher and Student Classroom Participation, Academic Achievement and Problem Behavior in Tbilisi Public Schools*. Master thesis. University of Oslo.
- Mayer József. 2008. *Frontvonalban: Gyorsjelentés az iskolai agresszivitás néhány összetevőjéről*. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. http://www.fovpi.hu/tortenet/fpn_2008/frontvonalban.pdf. (2020. okt. 16.)
- Olweus, Dan. 1997. Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education* 12 (4): 495–510. DOI: 10.1007/BF03172807
- Pap Kinga Katalin. 2014. *A nyelvi agresszió formai és funkcionális jegyei a középiskolás-koriak spontán társalgásában és az osztálytermi diskurzusokban*. Budapest. Doktori disszertáció.
- Szekszárdi Ferencné. 1993. A pedagógiai gyakorlat jellegzetes konfliktusai. *Új Pedagógiai Szemle* 43 (7–8): 95–106.
- Szilágyi István. 2017. Az iskolai agresszió kezelésének lehetőségei. *Erdélyi Társadalom. Társadalomtudományi szakfolyóirat* 15 (2): 9–18. DOI: 10.17177/77171.197
- Vasová, Kinga. 2011. Verbális agresszió a középiskolások körében. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 6 (1): 239–247.

TEACHERS' VERBAL AGGRESSION

Verbal aggression is a common phenomenon in social behavior that children mostly learn in their environment. It matters a lot what kind of patterns they see around them. The aim of our research was to examine a specific aspect of school aggression, the presence of verbal aggression in teachers' communication, what causes it and

how often does it occur. In our research, we worked with an online questionnaire completed by 153 adults who answered questions about their school experiences that revealed verbal aggression. The results support our hypothesis that verbal aggression appears in teachers' communication. According to the respondents, the main reason for this is that teachers are not familiar with other educational and disciplinary methods. The responses also highlight that verbal aggression towards pupils is based on criticizing their performance.

Keywords: verbal aggression, teachers communication, discipline, assertive communication

VERBALNA AGRESIJA NASTAVNIKA

Verbalna agresija je česta pojava u društvenoj interakciji, nju deca – kao i druge vrste ponašanja – uglavnom usvajaju od okruženja u kojem žive, zbog toga nije svejedno kakvim su obrascima izloženi. Cilj ovog istraživanja je da se prikaže jedan specifičan vid verbalne agresije u školama, tačnije da se sagledaju razlozi i obim njenog prisustva u govoru nastavnika u interakciji nastavnik-učenik. Tokom istraživanja je sprovedeno onlajn anketiranje u kojem je učestvovalo 153 odraslih osoba. Oni su na postavljena pitanja odgovarali na osnovu svog iskustva tokom školovanja. Ispitanici su potvrdili pretpostavke da je verbalna agresija prisutna u govoru nastavnika. Razlog tome, po njihovom mišljenju, nalazi se u činjenici da nastavnici ne poznaju drugačije vaspitne i disciplinske mere. Odgovori ukazuju i na to da se verbalna agresija prema učenicima prvenstveno ogleda u vrednovanju njihovog uspeha, odnosno prilikom ocenjivanja.

Cljučne reči: verbalna agresija, komunikacija nastavnika, disciplinovanje, asertivna komunikacija